

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/26, p. 255-265

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12570>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Mehmet KÖÇER –
Prof. Dr. Davut KILIÇ

This article was checked by iThenticate.

EL-MELİKÜ'S-SÂLİH NECMEDDİN EYYÛB HÂKİMİYETİNDE HARİZMLİLER

*Tülay YÜREKLİ**

ÖZET

Celâleddin Harizmşah'ın kuvvetleri Yassıçemen yenilgisi (10 Ağustos 1230) sonrasında Doğu Anadolu'da dağılık vaziyette kaldılar. Selçuklu ordusu bölgeyi terk edince Erzincan-Ahlat hattına yayıldılar. Sayıları epeyce kalabalık olan bu kuvvetler, başlarında liderleri ile birlikte Türkiye Selçuklularının buyruğuna girdiler. Alaâddin Keykübâd döneminde devlete büyük yararlılıklar gösterdiler. Fakat, II.Gıyâseddin Keyhüsrev'le araları açılınca Türkiye Selçuklularının hizmetinden çıkıp Güney Doğu Anadolu Bölgesi'ne indiler. Sayıları on beş bine ulaşan Harizmliler, bölgenin sosyal düzeninde sarsıntılara sebep oldular. Bölge hâkimleri, bu büyük gücü, hâkimiyet sahalarını genişletmek ve rakiplerine karşı üstünlük elde etmek amacıyla kullanmak istediler. Eyyübî hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyub, bu kuvvetleri bölgedeki düşmanlarına karşı, topyekün hizmetine aldı. Necmeddin Eyyüb, bu taze, kalabalık ve savaşçı güçle kısa zamanda kuvvetlendi ve büyüdü. Fakat Harizmlilere verdiği sözleri tutmadı. Bunun üzerine Harizmliler Necmeddin Eyyüb'a baş kaldırdılar. Necmeddin Eyyüb, Harizmlilere karşı duramayacağını anladı ve korkusundan Rahbe'den kaçtı. Necmeddin Eyyüb, rakipleri karşısında sıkışınca, tekrar, hâli hazırdaki bu kuvvetlerle anlaştı. Onların yardımıyla, Bedreddin Lülü tarafından kuşatılan Sincar'ı kurtardı, Amid'den Türkiye Selçuklu kuvvetlerini uzaklaştırdı, Dımaşk'a girdi, Kerek'teki mahkûmiyetten kurtuldu ve Suriye'de gücünü arttırdı. Fakat, kendilerine verilenlerle yetinmeyen Harizmliler bir süreliğine onun hakimiyetinden çıktı. Para, mal ve toprak karşılığında Eyyübî melikleri ve bölgenin diğer hâkimleri arasındaki mücadelelerde söz sahibi oldular. Kudüs'ün Haçlılardan geri alınmasında büyük fayda sağladılar. Bununla birlikte Suriye'de büyük karmaşaya yol açtılar. Verdikleri bu zarara rağmen bölge hâkimleri yine de onlardan faydalanmaktan vazgeçmedi. Fakat verdikleri zarar o kadar büyüktü ki, bölge hâkimleri birbirlerine rakip olsalar da bir süre sonra onlara karşı birleştiler ve bir ordu teşkil ettiler. İki taraf arasında vuku bulan çokça çarpışmanın ardından birleşik kuvvetler 1246 senesinde Harizmlileri ağır bir şekilde mağlup etti. Harizmliler bu yenilgi sonrası bir

* Arş. Gör. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, El-mek: tulayyurekli@yahoo.com

daha eski güçlerine ulaşamadı. Savaşta sağ çıkan Harizmliler, Eyyübîlerin, Memlûklerin ve İlhanlıların hizmetine girdiler.

Anahtar Kelimeler: Eyyübîler, Necmeddin Eyyüb, Harizmliler, Suriye, el-Cezire

KHARIZMIANS UNDER THE RULE OF AL-MALIK AS-SALİH NAJMADDIN AYYÜB

ABSTRACT

The forces of Jalâladdin Harizmshah were scattered in Eastern Anatolia after the defeat of Yassıçemen (10 August 1230). When the army of Anatolian Seljukid left the region, they domiciled the Erzincan-Ahlat line. These forces, which were quite crowded, with their leaders entered command of Anatolian Seljukids. They showed great usefulness to the state during the period of Alaâddin Keykûbâd. After they fell out with II. Gıyâseddin Keyhusrev, went South Eastern Anatolia. Harizmians, whose number had reached fifteen thousands, were the reasons for the social order of the region. The rulers of the region wanted to use this great power to expand their dominance fields and gain superiority to their opponents. The Ayyûbid ruler, al-Malik al-Salih Najmaddin Ayyûb, took all of these forces under his command to use against his enemies in the region by giving many promises. Najmaddin Ayyûb, with this fresh, crowded and warrior power, soon became stronger and grew. But he did not keep his promises to the Harizmians. He escaped the Rahbe because of fear of the Harizmians. When Najmaddin Ayyûb squeezed in the face of his rivals, he again agreed with these forces at present. With their help, he saved Sinjar, who was besieged by Bedreddin Lulu, removed the forces of Seljukids from Amid, entered Damascus, was freed from imprisonment in Qarak. He has increased his strength in Syria. However, the Harizmians who were not satisfied with what had been given them came out of his dominion for a while. They had a say in the struggles between Ayyubid princes and other rulers of the region for money, property and land. They gained favor to take back Jerusalem from the Crusaders. Nevertheless, they led to great confusion in Syria. Despite this damage, the rulers of the district did not give up using them anyway. But when the damage they caused was so great, even so they rivaled each other, after a while they united against them and form an army. After many collisions between the two sides, the combined forces severely defeated the Harizmians in 1246. Harizmians could not reach their former strength again. Harizmians who survived from the war, came into service Eyyûbî, Mamluk and Ilkhanis.

STRUCTURED ABSTRACT

Jalâladdin Menguberti (Jalâladdin Harizmshah) was overwhelmingly defeated by Anatolian Seljukids in Yassıçemen and his army dispersed (10 August 1230) . While some of these forces were fleeing to Azerbaijan along with Jalâladdin, the most important part of them fled

Turkish Studies

to the Empire of Trebizond. When the army of Seljukids withdrew from the region, the Harizmians in the Empire of Trebizond and in the South Eastern Anatolian region settled in around Ahlat. These forces are an important military force consisting of the Kangli-Kipchak tribes who escaped with their families from Mongols. The soltan of Anatolian Seljukids, Alaâddin Keykubâd, wanted to take advantage of this great power and took them under his dominion and gave them ıqtas in his country. After the death of Soltan Alaâddin Keykubâd, his son II. Gıyâseddin Keyhusrev imprisoned the Harizmian leader Husâmeddin Kayır Han. Because of that, they came out of the obedience of Anatolian Seljukids and came to the South East Anatolia Region. They caused confusion in the region. The number of those was around fifteen thousand and they had leaders such as Berke Han, İhtiyaruddin Birdi Han, Saru Han, Kişlu Han, Bahadır, Beğceri (بکچري) and Teblu (تبلو). Najmaddin Ayyûb took them under his service in order to overcome this confusion in social order in the region and increase the army's power. He benefited from them by money, goods and lands. Firstly, he used them to support his father al-Kamil for his probable Aleppo siege. But Najmaddin Ayyûb did not give them what he had promised so they rebelled and chased him. Najmaddin Ayyûb, later, made an agreement with them and gained their support. After this agreement they seized Sinjar where was sieged by the ruler of Mosul, Badraddin Lulu, and after that Najmaddin Ayyûb sent them to help his son Turan Shah, who was in a difficult situation against the forces of Anatolian Seljukids in Amid. Najmaddin Ayyûb took over Damascus from the hand of al-Malik al-Cavad. During the ongoing contests between Ayyubid maliks, Najmaddin Ayyub's uncle, al-Melikū's-Sâlih İsmail, with the help of al-Mujâhid Shirkûh, had Damascus (September 1239). The ruler of Qaraq al-Meliku'n-Nasir Davud, also confined Najmaddin Ayyûb in Qarak. With the encouragement of some statesmen Harizmians made confusions in Syria in order to Najmaddin Ayyûb get out of the prison. After released Najmaddin Ayyûb walked Damascus with them and owned the city. But he didnt let them enter the city. It made Harizmians very angry. Therefore they walked from Damascus to Jerusalem. They fought the crusaders and defeated them very heavily and rescued the city from the Crusaders. All rulers of Syria and al-Jazira region have applied for the help of Harizmians in many struggles. Artukids, rulers of Mayyafarikin, Mosul, Kalatu'l Caber, Hama, Himis and Qaraq became strong with them. Some of these rulers established relations with them through the marriage. Although establishing strong relative ties and goods giving them, they changed their sides constantly for goods, money and land. They caused an incredible uproar in the north of Syria. Eventually, the rulers of the region decided to act together against them and formed a common force to fight them. Common forces heavily defeated them around al-Kasab (644/18 May 1246). After the defeat they swung in the region. Harizmian leader Berke killed in this war. Many Harizmians were captured too. Those who succeeded in escaping the war, belonged to Ayyubids, Ilkhanids and Mamluks. Saru Han and his tribes sheltered in the Mongols. Kişlu Han captured and put the sentence with the many Harizmians in Aleppo. After the elimination of Harizmians, rulers of Hama, Himis, Aleppo and Sultân Najmaddin Ayyûb made a peace among themselves. Najmaddin Ayyûb sent an army to remove Harizmians in

Turkish Studies

Qarak. The ruler of Qarak, had to delivered Harizmians in Qarak and with this way peace made. The state in which the Harizmians are most actives no doubt is Mamluks. Except for those Harizmians, after Ayncalut victory, many Harizmians asylumed Mamlük State. Some of them were people who were in the service of Jalâladdin Harezmsah. Mamlük State put them important official position in the state.

Keywords: Ayyubids, Najmaddin Ayyub, Kharizmians, Syria, al-Jazira

Celâleddin Mengüberti, Yassıçemen’de Türkiye Selçukluları tarafından ezici bir şekilde mağlup edildi ve ordusu dağıldı (10 Ağustos 1230). Dağılan bu kuvvetlerin bir kısmı Celâleddin’le birlikte Azerbaycan’a kaçarken asıl önemli kısmı Trabzon Rum İmparatorluğu’na sığındı (Abû’l Farac 1999: II: 528; Koca 2009: 201). Celâleddin Azerbaycan’da Moğolların kendisini izlediklerini haber alınca el-Cezire Bölgesi’ne ilerlemeye karar verdi ve Ahlat üzerinden Amid’e ulaştı. Şehir dışında konakladığı sırada Moğolların baskınına uğradı. Bu baskından tek başına kaçmaya mecbur kalan Celâleddin kısa bir süre sonra da öldürüldü (Ağustos 1231) (Yınanç 2001: 52). Emrindeki Harizmliler ise Harran, Nusaybin, Musul, Sincar ve Erbil’e indiler fakat Ahlat’daki kötü fiiliyetlerinden dolayı çevre hükümdarlar ve halk tarafından âdeta tepelendiler (İbnü’l Esîr 1987: XII: 457).

Selçuklu ordusu Erzincan’dan çekilince, Trabzon Rum İmparatorluğu’ndaki Harizmliler Ahlat çevresini yurt tuttular. Bunlara el-Cezire’ye savrulmuş boyaşları da dâhil oldu. 1232 senesinde Kemâleddin Kamyâr, Ahlat, Bitlis ve çevresini Selçuklu ülkesine katmak üzere Ahlat’a geldiğinde Harizmlileri başı boş vaziyette bu havalide buldu ve durumlarını Sultan Alaâddin Keybubâd’a arz etti. Sultan da bu kalabalık kuvveti himayesine aldı (Turan 2014: 397-399; Köprülü 2001: 5/1: 290). Harizmliler bu kuvvetler, aileleriyle birlikte Moğolların önünden kaçarak Celâleddin Harizmşah’ın buyruğuna girmiş Kanglı-Kıpçak kabilelerinden oluşan önemli bir askerî bir güçtü (Köprülü 2001: 5/1: 290).

Alaâddin Keybubâd’ın ölümünden sonra tahta geçen II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Saadetin Köpek’in telkinleriyle Harizmlilerden Hüsâmeddin Kayır Han’ı¹ mahkûm etti. Bunun üzerine Harizmliler, Türkiye Selçuklularının itaatinden çıkıp Güney Doğu Anadolu Bölgesi’ne geldiler (Turan 2014: 427-248; Köprülü 2001: 291; Humphreys 1977: 233). Bunların sayısı on beş bin civarındaydı. Bu sırada Hısn-ı Keyfa, Amid, Harran ve Urfa, Eyyübîlerden el-Kâmil’in oğlu el-Melikü’s-Sâlih Necmeddin Eyyüb’un elindeydi. Harizmliler çok geçmeden Necmeddin Eyyüb’un ülkesinde karmaşaya yol açıp mevcut düzeni bozmaya başladılar. Necmeddin Eyyüb, hem bu karışıklığın önüne geçmek hem de ordusunun gücünü yükseltmek amacıyla bunları hizmetine almak istedi (Makrizî 1997: I: 378; Şümeysânî 1983: 166). Harizmlilerden bir cemaat bu esnada, liderleri Kongur’a bağlı Türkmenlerle birlikte, el-Kâmil’in muhtemel Halep kuşatmasına karşı Halep Eyyübîlerinin buyruğundaydılar. Neticede, Necmeddin Eyyüb, babasının olası Halep kuşatmasına yardım etmek ve daha sonra düşmanlarıyla girişeceği savaşlarda faydalanmak maksadıyla hâlihazırda bekleyen bu kalabalık kuvveti, mal, para ve toprak karşılığında kendine bağladı (İbnü’l Adîm 1968: III: 235-236; İbn Vâsıl 1977: V: 180; İbn Şeddâd 1978: III/I: 98; Makrizî 1977: I: 384).

Zehebî, Necmeddin Eyyüb’un itaatine giren Harizmliler beğlerin adlarını ve derecelerini kaydetmektedir. Bu kayda göre derece bakımından ilk sırada Berke Han yer alıyordu (Zehebî 1998:

¹ İbnü’l Adîm (1968: III: 232), bu ismi Kır Han, Ebû’l Fida (1997: II: 261) ise Ferhan olarak kaydetmektedir. Bu isim kaynaklarda Gayır Han şeklinde de geçmektedir (Sümer 1999:I: 24; Turan 2014: 398).

46: 46). Berke Han'ın babası Devlet Melik, Kimek topluluğunun Yimek boyuna mensup idi. Devlet Melik, Sultan Muhammed'in oğullarından Gıyâseddin Pir Şah'ın dayısı ve aynı zamanda emirlerindendi. Devlet Melik, Moğollar tarafından Zencan'da sıkıştırılınca çocuk yaştaki oğlu Berke Azerbaycan'a kaçarak Celâleddin'in emirleri arasına girmişti (Sümer 1999: I: 206). Harizmliler kuvvetlerin lideri konumundaki Berke Han'ı, Celâleddin Harizmşah'ın hâcibi İhtiyaruddin Birdî Han takip ediyordu. Birdî Han'dan sonra Saru Han, sonra da Kişlü Han geliyordu. Harizmliler liderler arasında bunlardan başka, aralarına çok daha sonra katılan Celâleddin'in kız kardeşinin oğlu Yağan Tayşi (İbn Bibi 1996: II: 55) ile Bahadır, Beğceri (بکجری), Teblu (تبلو) ve diğerleri bulunuyordu (Zehebî 1998: 46: 46).²

Necmeddin Eyyûb Harizmlileri itaatine aldıktan sonra, 635/1235/1238 senesinde Sincar, Nusaybin ve Habur'u amcasının oğlu el-Melikü'l Mansûr Nureddin Mahmud'dan amânla aldı (İbn Vâsıl 1977: V: 153; Makrizî 1997: I: 380) ve ardından babası el-Kâmil'in düşmanı Hımıs meliki el-Melikü'l Mücâhid Eseduddin Şirkûh'un hâkimiyetindeki Rahbe'yi Harizmlilerle birlikte kuşattı. Ancak bu sırada babasının ölümünü haberini aldı ve kuşatmayı kaldırdı. Harizmliler el-Kâmil'in öldüğünü duyunca kendilerine vaat edilen köylerin ve malların arttırılmasını talep ederek Necmeddin Eyyûb'a başkaldırdılar (İbn Vâsıl 1977: V: 178; Makrizî 1997: I: 384; Şumeysânî 1983: 166). Necmeddin Eyyûb, Harizmliler Boğdi (بغدي) Han'a Suruc'u iktâ ettiyse (İbn Şeddâd 1978: III/I: 130) de Harizmlileri isyandan vazgeçiremedi. Korkudan hazinesini ve ağırlıklarını Rahbe'de bırakıp Sincar'a kaçtı ve burada saklandı. Harizmliler ise Necmeddin Eyyûb'un hazinesini ve ağırlıklarını yağmalayarak zenginleşip güçlendiler (İbn Vâsıl 1977: V: 178 ; Makrizî 1997: I: 384).

Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev, el-Kâmil'in ölümünü fırsat bildi ve Necmeddin Eyyûb'un topraklarını kendisine tabi Eyyûbî ve Artuklu hükümdarları arasında paylaştırdı. Bu taksime göre, Halep meliki en-Nâsır Selahaddin Ebi'l Muzaffer Yusuf'a Urfa ve Suruc, Mardin Artuklu hükümdarı Artuk Arslan'a Sincar ve Nusaybin, Hımıs meliki el-Melikü'l Mücâhid Eseduddin Şirkûh'a Ane ve Habur, Meyyafârikin meliki el-Melikü'l Muzaffer Şehâbeddin Gâzi'ye de Harran düşüyordu. Sultan kendisine de Amid ve Sumeysat'ı ayırdı (İbnü'l Adîm 1968: III: 241; İbn Vâsıl 1977: V: 185-186; Turan 2014: 426; Şumeysânî 1983: 167-168).

Artuk Arslan payına düşen toprakları bir an evvel ülkesine katmak için Harizmlileri kışkırttı. Necmeddin Eyyûb'un izini süren Harizmliler, bu kışkırtmaların da etkisiyle Necmeddin'in oğlu el-Mugis Fethuddin Ömer'i Harran'da kuşattı. El-Mugis, Harizmlilere karşı koyamadı. Gizlice Harran'dan çıktı ve Halep sahibesi Dayfe Hatun'a sığınmak için Caber'e doğru hareket etti. Harezimliler onu takip edip mallarını yağmaladı. Dayfe Hatun, el-Mugis'in sığınma isteğini reddetti. El-Mugis, çaresiz bir şekilde Harran'a doğru yola çıktı (İbnü'l Adîm 1968: III: 242; İbn Vâsıl 1977: V: 187; İbn Şeddâd 1978: III/I: 201; Makrizî 1997: I: 385; Yunûnî 1955: II: 333; Şumeysânî 1983: 167). Bu sırada Musul hâkimi Bedreddin Lülü, Türkmenlerle birlikte, Sincar'a kapanan Necmeddin Eyyûb'u sıkıştırıyordu. Necmeddin Eyyûb, Lülü'yü defetmek için Sincar kadısını gizlice oğlu el-Mugis'e göndererek Harizmlilerle beraber derhal yardımına gelmesini istedi. Kadı, el-Mugis'i Harran'a dönüş yolunda yakaladı ve babasının durumunu anlattı. İki beraber doğruca Harran'a gidip Harizmliler liderleri Sincar, Harran ve Urfa mukabilinde Musul ordusunu Sincar'dan uzaklaştırmaya ikna ettiler. Harizmliler liderleri Berke Han'ın önderliğinde Harran'dan Sincar'a yöneldiler. Sincar'da Musul ordusunu darmadağın edip Lülü'nün hazinesine de el koydular. Lülü kendisini Musul'a zor attı (İbnü'l Adîm 1968: III: 242-243; İbn Vâsıl 1977: V: 187-189; İbn Şeddâd

² Yakın Doğu'da önemli roller üstlenen Harizmliler beğlerin isimleri kaynaklarda farklı şekillerde geçmektedir. Gül (2006: 4) bu isimleri şöyle vermektedir: Kayır Han: Gayır Han, Berke Han: Bereket Han: Barka Han, Can Birdi: Han Birdi, Güçlü Han: Küçlü Han: Güçlü Sengüm, Yılan Boğa: Bilen Toga. Güçlü Han'ın adı Kişlü/Kişlu şeklinde de kaydedilmektedir (Zehebî 1998: 46: 46).

1978: III/I: 200, 201; Makrizî 1997: I: 385; Ebû'l Fida 1997: II: 265; Yunûnî 1955: II: 333; Şumeysânî 1983: 169, 171; Kök 2004: 81). Bu zaferin ardından Necmeddin Eyyûb, Urfa'yı Kışlı Han'a ikta etti (İbn Şeddâd 1978: III/I: 98).

Necmeddin Eyyûb, bu hadisenin akabinde Harizmlileri oğlu Turan Şah'a destek için II.Gıyâseddin Keyhüsrev'in kuvvetleri tarafından muhasara altında tutulan Amid'e sevk etti. Harizmliler Selçuklu ordusunu yenerek Amid'den kovdu (İbnü'l Adîm 1968: III: 243; İbn Vâsıl 1977: V: 190; Makrizî 1997: I: 385).

Eyyûbî sultanı II.Âdil, Dımaşk yönetimine el-Melikü'l Cevâd Yunus'u atamıştı. El-Melikü'l Cevâd, eğlenceye düşkün zayıf karakterli bir şahsiyetti. Bir gün Dımaşk'ı kardeşi II.Âdil'e kaptıracağını düşünüyordu. Nihayetinde endişelerine yenik düştü ve Necmeddin Eyyûb'a Sincar, Rakka ve Ane'ye karşılık Dımaşk'ı teklif etti. Necmeddin Eyyûb bu teklifi memnuniyetle kabul etti (Humphreys 1977: 246-247). Necmeddin Eyyûb bu arada anne bir kız kardeşini Hüsameddin Berke Han'la evlendirip Harran, Urfa ve Nusaybin'i ona verdi. Ayrıca eski düşmanı Bedreddin Lülü'yle de barıştı. Necmeddin Eyyûb Cemaziyelahir 636 /Ocak 1239'da Musul ordusundan bir müfreze, Harizmliler ve müttefiki Hama meliki el-Muzaffer Mahmud'la birlikte Dımaşk'a girdi ve şehri el-Melikü'l Cevâd'dan teslim aldı (İbnü'l Adîm 1968: III: 244-245; İbn Vâsıl 1977: V: 197, 203-204; Makrizî 1997: I: 390-391; Humphreys 1977: 248; Şumeysânî 1983: 172). El-Muzaffer Mahmud, el-Mucâhid Şirkûh'la aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı Dımaşk'ta fazla kalmadı ve Harizmlilerle beraber Dımaşk'tan yolunu Hımıs'a çevirip şehri ablukaya aldı (İbn Vâsıl 1977: V: 205-206; Makrizî 1997: I: 391; Ebû'l Fida 1997: II: 266). El-Melikü'l Cevâd ise Dımaşk'ı kaybetmenin pişmanlığı içinde Harizimli beğlerden Saru Han'ın iktası olan Rakka'ya yöneldi. Harizmliler el-Cevâd'ı Rakka'ya sokmadı. Rakka'ya da sahip çıkamayan el-Cevâd mecburen Sincar'a yerleşti ve uzun zamandır buraya göz koyan Bedreddin Lülü'ye karşı Harizmlilerle yazışmaya başladı (İbnü'l Adîm 1968: III: 245; İbn Şeddâd 1978: III/I: 82, 204-205).

Eyyûbî melikleri arasında devam eden çekişmeler sırasında Necmeddin Eyyûb'un amcası el-Melikü's-Salih İsmail, el-Mucâhid Şirkûh'un yardımıyla 26 Safer 637/27 Eylül 1239'da Dımaşk'a sahip oldu. Kerek hâkimi el-Melikü'n-Nâsır Davud da Necmeddin Eyyûb'u Kerek'te hapsetti. Dönemin bazı devlet adamları Necmeddin Eyyûb'un serbest bırakılması için bir takım girişimler başlattı. Bu devlet adamlarından Halife'nin elçisi Cemâleddin İbn Matrûh, önce el-Muzaffer Mahmud'la Necmeddin Eyyûb arasındaki bağı pekiştirdi, sonra Harran'da Harizmlilerin lideri Berke Han'ı ziyaret edip ona en-Nâsır Davud tarafından yazılan bir mektup sundu. Bu mektupta en-Nâsır Davud'un Necmeddin Eyyûb'u düşmanlarından korumak için tuttuğu ve şartlar izin verince serbest bırakacağı yazıyordu. En-Nâsır Davud bu arada Harizmlilerle irtibat kurarak Necmeddin Eyyûb'un düşmanları olan Hımıs ve Halep melikliği topraklarına saldırmalarını istedi (Humphreys 1977: 261-262; Kök 2004: 81). Harizmliler, bu emirle derhal Caber ve Bâlis'e taruza geçtiler. Caber hâkimi Melik Hafız Arslan, oğlu Takiyuddin Mesud da Harizmlilerin safında yer alınca Caber ve Balis'i Azaz karşılığında kız kardeşi Halep sahibesi Dayfe Hatun'a bıraktı (İbnü'l Adîm 1968: III: 248-259; İbn Vâsıl 1977: V: 279-280; İbn Şeddâd 1978: III/I: 119; Makrizî 1997: I: 400, 406; Ebû'l Fida 1997: II: 270-271). Harizmliler Necmeddin Eyyûb adına Halep ve çevresini yağma ve talan edip pek çok kişiyi öldürdü. Hama hariç Suriye'nin kuzeyinin tamamı Harizmlilerin çapulculuklarına maruz kaldı. Halep Eyyûbîleri ve Harizmliler arasında pek çok vaka yaşandı. Bu olaylar sürerken altı aylık esaretin ardından Necmeddin Eyyûb da Kahire'de tahta oturdu (25 Zilkade 637/17 Haziran 1240). Harizmliler Suriye'nin kuzeyinde dehşet saçmaya devam ettiler. Nihayetinde Halep kuvvetleri ve Hımıs meliki el-Mansûr İbrahim 20 Ramazan 638/ 4 Nisan 1241'de Urfa yakınlarında Harizmlileri ağır bir hezimete uğrattı. Kurtulanlar Urfa'ya çekildi ve ailelerini de yanlarına alıp Halife'ye ait Fırat Nehri kenarında yer alan Ane'ye kaçtı. Bu zaferle Diyar-ı mudâr, Halep kuvvetlerine açıldı. El-Mansûr İbrahim, Türkiye Selçuklularının yardımcı birlikleriyle Amid'i de ele geçirdi. Böylece bir

Turkish Studies

seferle Necmeddin Eyyûb'un Hısmı Keyfa hariç bölgedeki toprakları zapt edilmiş oldu (İbnü'l Adîm 1968: III: 248-259; İbn Vâsıl 1977: V: 282-295; Makrizî 1997: I: 406, 407; Ebû'l Fida 1997: II: 271-272; Turan 2014: 436-437; Humphreys 1977: 269- 271; Kılıç 2001: 6-7.)

Âne'ye kaçan Harizmlilerden önce, henüz on yaşındaki Şemseddin b. Berke Zilhicce 638 /Haziran-Temmuz 1241'de Bağdat'a geldi ve Halife'nin himayesine girdi. Onu Kişlü'nün oğlu izledi (Zehebî 1998: 46: 41). Burada, donanımlı askerleriyle Şiraz'dan gelen ve Halife'nin yanında bulunan Celâleddin'in kız kardeşinden olma yeğeni Yağan Tayşi de vardı. Bu sırada Şehâbeddin Gâzi, Harizmlileri Meyyafârikin'e çağırdı (İbn Bibi 1996: II: 55). Hep birlikte yola çıkan Harizmlilerin sayısı yirmi bin kadardı (Turan 2001: 182). Şehâbeddin Gâzi, Berke Han'ın amcasının kızı ile evlenerek Harizmlilerle bağına güçlendirip (Zehebî 1998: 46: 46), Amid ve Nusaybin'de Halep ve Musul kuvvetleriyle savaştı (İbnü'l Adîm 1968: III: 261-262; İbn Vâsıl 1977: V: 304-306; Zehebî 1998: 46: 46). Bu esnada İbn Dudi'ye bağlı Türkmenlerin de Harizmlilere katılması bölgenin asayişini hepten bozdu. İbnü'l Adîm bu Türkmen lidere atlı Türkmenlerden hariç 70 bin çobanın bağlı olduğunu kaydetmektedir. Sonunda, Musul, Hıms, Dımaşk ve Halep hâkimleri Harizmlilerin yarattığı karmaşayı bitirmek gayesiyle kuvvetlerini birleştirdiler. Birleşik kuvvetlerin başına el-Mansûr İbrahim geçti. El-Mansûr İbrahim, 27 Safer 640/ 26 Ağustos 1242 tarihinde Harizmliler ve Şehâbeddin Gazi'ye karşı zafer kazandı (İbnü'l Adîm 1968: III: 264-265; İbn Vâsıl 1977: V: 308-309, 312; Humphreys 1977: 271).

Öteden beri Necmeddin Eyyûb'a düşmanlık besleyen es-Sâlih İsmail, el-Mansûr İbrahim ve Dayfe Hatun, Necmeddin'in aleyhinde bir ittifak oluşturup Haçlılar'ı da yanlarına çektiler. Necmeddin Eyyûb, bu tehlikeyi de bertaraf için Harizmlilere müracat etti. Bunun üzerine Berke Han, Birdi Han, Saru Han, Kişlü Han liderliğinde yaklaşık on bini aşan Harizmlilerden yola çıktı. Harizmlilerden bir grup Baalbek'in Buka'sına bir grup da Şam'ın Guta'sına ilerleyip buraları yağmaladılar (İbn Vâsıl 1977: V: 336-337; Makrizî 1997: I: 419). Celile'ye doğru yollarına devam eden Harizmliler Taberiye'yi zapt ettikten sonra Nablus üzerinden Kudüs'e ulaştılar ve 11 Temmuz 1244 tarihinde şehre girdiler. Şehir içinde devam eden savaşı muhteşem bir zaferle noktalandılar. Harizmliler hiç acımadan şehri yakıp yıktılar. 23 Ağustos 1244'de altı binden fazla Hristiyan şehirden çıkarak Kudüs'ü Harizmliler'e terk etti. Esirler ve kesik başlar Kahire'ye götürüldü. Hapishaneler esirlerle dolup taşı. Bu zaferle Kudüs kesin olarak Haçlılardan alınmış oldu (Runciman 2008: III: 194-196; Humphreys 1977: 274- 275).

Harizmliler, Kudüs'ten Gazze'ye döndüler ve Necmeddin Eyyûb'a geldiklerini bildirdiler. Necmeddin Eyyûb Harizmlilere hilatler, atlar ve mallar ileterek Bilad-ı Şam'da yeni yerlerin sözünü verip Gazze'de beklemelerini emretti. Necmeddin Eyyûb, Kahire'den Gazze'ye Emir Rükneddin Baybars komutasında beş bin askerden oluşan bir ordu sevk etti. Baybars ordusuyla Gazze'ye yürüdü ve Harizmlilerle birleşti (İbn Vâsıl 1977: V: 337; Makrizî 1997: I: 419; Ebû'l Fida 1997: II: 277; Zehebî 1998: 47: 10; Humphreys 1977: 275; Runciman 2008: III: 196). Es-Sâlih İsmail de Dımaşk'taki askerlerini teçhiz etti ve başına Harizmlilerle savaş konusunda tecrübe kazanmış Hıms sahibi el-Mansûr İbrahim'i getirdi. El-Mansûr İbrahim Dımaşk'tan Akka'ya hareket etti ve burada Kudüs'ün alınmasından sonra toplanan Haçlılarla buluştu. Müttefik bu güce Kerek sahibi en-Nâsır Davud'un ez-Zahir b. Sungur el-Halebî ve el-Vezirî'nin önderliğinde gönderdiği yardım birlikleri de katıldı. En-Nâsır Davud, Hristiyanlardan hoşlanmıyordu. Bu nedenle gönderdiği birlikler dışında onlarla hiç ilgilenmedi. Neticede Gazze taraflarında Harizmliler Haçlıları ve el-Mansûr İbrahim'i ezip geçtiler (16 Cemaziyelevvel 642 /20 Ekim 1244). Makrizî'ye göre Harizmliler bu savaşta Dımaşk kuvvetlerinden ve Haçlılardan toplam 30 bin kişiyi öldürmüş, 800 kişiyi esir almış ve vasfi mümkün olmayan mal toplamıştır. El-Mansûr İbrahim mağlup hâlde Dımaşk'a döndü. Baybars'ın emrindeki ordu da buradan Askalan'a yürüdü fakat şehrin müstahkem oluşundan ötürü taarruzları başarısız kaldı. Harizmliler de Yafa'ya hücumla geçtiler fakat şehre giremediler ve geri çekildiler. (

Turkish Studies

İbn Vâsıl 1977: V: 338-339; Makrizî 1997: I: 419-420; Ebû'l Fida 1997: II: 277; Zehebî 1998: 47: 10-11; Humphreys 1977: Runciman 2008: III: 197). Necmeddin Eyyûb bu zaferi büyük bir sevinçle karşıladı. Kahire, Kalatu'l Cebel ve Ravda Adası süslendi ve birkaç gün kutlama yapıldı (Makrizî 1997: I: 420; Ebû'l Fida 1997: II: 280). Bu zaferle Gazze, sahil şehirleri, Kudüs, Halil, Beytu'l Cibril ve Agvar, Necmeddin Eyyûb'a geçti. En-Nâsır Davud'un elinde ise Kerek, Belka ve Salt'tan başka bir yer kalmadı (İbn Vâsıl 1977: V: 340; Makrizî 1997: I: 420).

Necmeddin Eyyûb için sırada asıl hedefi Dımaşk vardı. Necmeddin Eyyûb bu amaçla Muineddin el-Hasan b. Şeyhü's-Şüyüh komutasında bir orduyu Kahire'den Gazze'ye yolladı. Muineddin, Gazze'de Harizmlileri yanına alarak Beysan'dan Dımaşk'a ulaşip şehri kuşattı. Dımaşk'ta bulunan el-Mansûr İbrahim kuşatmanın sonlandırılması için şehirden çıkıp Harizmlilerin lideri Berke Han'la görüştü. Fakat bir sonuç elde edemedi. El-Mansûr İbrahim, bu kez vezir Eminüddeve'yi Muineddin'e gönderip barış isteğini yineledi. Neticede bir anlaşmayla taraflar arasında uzlaşma sağlandı. Bu anlaşmaya göre, es-Sâlih İsmail Dımaşk'ı Necmeddin Eyyûb'a devredecek, buna karşılık kendisine Baalbek, Busra ve bütün Sevad tahsis edilecek, Hımıs, Tedmür ve Rahbe de el-Mansûr'a bırakılacaktı. Anlaşma gereği es-Salih İsmail, Dımaşk'ı Necmeddin Eyyûb'a terk edip şehirden ayrıldı (8 Cemaziyelevvel 643/1 Ekim 1245). Muineddin, Harizmlilerin şehre girmelerine engel oldu ve onlara sahil kesimlerini verdi (Makrizî 1997: I: 423; Zehebî 1998: 47: 14-16; Humphreys 1977: 277-278).

Dımaşk'tan mahrum bırakılan Harizmliler, Necmeddin Eyyûb'un itaatinden çıkarak yollarını Dımaşk'tan Darya'ya çevirdiler. Yolları üzerindeki yerleri yağmaladılar ve Gazze'de bekleyen Emir Rükneddin Baybars'la yazışarak hizmetine girdiler. Baybars onlardan biriyle evlendi (İbn Vâsıl 1977: V: 350; Makrizî 1997: I: 424).

Es-Sâlih İsmail, Dımaşk'ı kaybetmeyi kabullenemedi ve Necmeddin Eyyûb'a isyan eden Harizmlileri Dımaşk'ı almaya teşvik etti. Harizmliler, es-Sâlih İsmail'in emriyle, büyük bir hevesle Dımaşk'ı şiddetli bir şekilde muhasara etti. Muhasaranın uzaması, şehirde inanılmaz pahalılığa ve kıtlığa neden oldu. Halk vebadan kırıldı (İbn Vâsıl 1977: V: 353; Makrizî 1997: I: 424; Zehebî 1998: 47: 16-17; Ebû'l Fida 1997: II: 279). Necmeddin Eyyûb, akıllıca davrandı ve el-Mansûr İbrahim ve Halep melikine yanaştı (İbn Vâsıl 1977: V: 353; Makrizî 1997: I: 424-425; Ebu'l Fazl Hatibî 2004: 80). El-Mansûr İbrahim ve Halep meliki Harizmlilerden çok çektiklerinden Necmeddin'le iş birliği yapmayı uygun gördüler ve 644/1246/1247 yılının başlarında ordularıyla Hımıs'ta toplandılar. Halep ordusunun başında, Dayfe Hatun'un ölümünden (640/1242) sonra Halep'te en mühim devlet adamı haline gelen Şemseddin Lülü el-Eminî bulunuyordu. El-Mansûr İbrahim de çoğunlukla Türkmen ve Bedevilerden oluşan gücü komuta ediyordu. El-Mansûr İbrahim aynı zamanda birleşik kuvvetlerin komuta ve idaresini de üstlendi (İbn Vâsıl 1977: V: 358; Zehebî 1998: 47: 23; Humphreys 1977: 287). Necmeddin Eyyûb'un kendisi de Kahire'den askeriyle birlikte çıktı ve el-Abbâs'a indi. Harizmliler Sultan Necmeddin'in Mısır'dan ve el-Mansûr İbrahim'in Halep'ten askeriyle yola çıktığını öğrenince el-Mansûr'la savaşmak için Dımaşk'tan ayrıldılar. Harizmlilere çok sayıda Türkmen ve Arap da iltihak etti (Makrizî 1997: I: 427). Bunlar Bilad-Şam'ın altını üstüne getirdiler. Nihayetinde Hımıs'ın dışında 1 Muharrem 644/18 Mayıs 1246'da Hımıs Gölü yakınındaki el-Kasab denilen yerde iki taraf hücumu geçti. El-Mansûr İbrahim'in ordusu Harizmlileri âdeta perişan etti. Harizmlilerden pek çok kişi bu savaşta öldü. Berke Han da ölenler arasındaydı (İbn Vâsıl 1977: V: 359; Makrizî 1997: I: 425, 427; Ebû'l Fida 1997: II: 280; Humphreys 1977: 287). Berke'nin kesik başı Semseddin Lülü tarafından Halep'e götürüldü ve kalenin kapısına asıldı (Humphreys 1977: 287). Bu savaşta pek çok Harizmliler de esir edildi. Harizmlilerden kurtulmayı başaranlar, Eyyûbîlerle, Memlûklerle ve Moğollarla irtibat kurdular. Bunlardan Saru Han ve ona bağlı olanlar Moğollara sığındı (Ebû'l Fida 1997: II: 280). Geri kalanlar ise çevre hükümdarların buyruğuna girdi. Bir kısmı el-Belka'da en-Nâsır Davud'a, bir kısmı Harran'a dönüp Serhad Kalesi hâkimi Aybek el-Muazzam'a

Turkish Studies

bağlanırken bir kısmı da Nablus'a hâkim oldu. Es-Sâlih İsmail de pek çok Harizmliliyle birlikte Halep'e gitti. Bunların başında Kişlü Han vardı. Halep meliki bütün Harizmlileri tutuklayarak mahkûm etti (Makrizî 1997: I: 427; Zehebî 1998: 47: 23-25.).

Harizmliler tehlikesinin bertaraf edilmesinden sonra Hama, Hımıs ve Halep hâkimleri ve Sultan Necmeddin Eyyûb aralarında bir barış yaptılar. Sultan, Halep melikinden el-Melikü'l İsmail'in iadesini istedi. Fakat henüz on yedisine bile basmamış olan en-Nâsır Yusuf bu isteği geri çevirdi (Makrizî 1997: I: 427; Ebû'l Fida 1997: II: 280; Humphreys 1977: 287).

Sultan Necmeddin Eyyûb, Fahreddin Yusuf b. Şeyhü's-Şüyûh komutasında büyük bir orduyu Gazze'ye sevk etti. Zira Kerek hâkimi en-Nâsır Davud, Harizmlilerden biriyle evlenmiş ve bir anda güçlenmişti. Fahreddin onları Salt'ta kırdı (17 Rebiyülahir 644/1 Eylül 1246). En-Nâsır Kerek'e kaçtı. Fahreddin el-Belka'yı ele geçirip en-Nâsır Davud'u zayıflattı ve sonra Kerek'e inip şehri tahrip etti. Fahreddin, en-Nâsır Davud'a yanındaki Harizmlileri teslim etmesi koşuluyla şehrine dokunmayacağını bildirdi. En-Nâsır Davud Harizmlileri mecburen Fahreddin'e teslim etti. Fahreddin de beraberindeki Harizmlilerle Kerek'ten ayrıldı (İbn Vâsıl 1977: V: 363-364; Makrizî 1997: I: 427; Humphreys 1977: 289).

Kaynaklarda 1246 senesinden sonra Eyyûbî ve Moğol devletlerinin değişik kademelerinde Harizmlilerin görev aldıklarına dair kayıtlar mevcuttur. İbn Şeddâd'ın kayıtları arasında Meyyafârikin hâkimi el-Kâmil b. Şihabeddin Gâzi'nin emrinde Harizmliler iki emire rastlıyoruz; Sarımüddin Özbek ve Alimüddin Sencer el-Âsar. İbn Şeddâd'ın Moğolların Meyyafârikin kuşatması vesilesiyle adlarını kaydettiği bu iki şahsiyetten ilki, 650/1252/1243 senesinde Meyyafârikin'deydi. El-Kâmil, Moğol tehdidi nedeniyle şehri Özbek'in de aralarında bulunduğu bir grup emire emanet edip Hısn-ı keyfa'ya gidince bunlar İzzeddin Aybek es-Saki ile birleşmek üzere Kureşiyeye'ye geçtiler. Emirlerin vaziyetinden şüphelenen el-Kâmil bir ziyafet düzenleyerek Harizmliler emirinin de aralarında bulunduğu emirlerin tamamını yakaladı ve Erzen'de hapsetti (Cahen 1953: 101). Meyyafârikin'de el-Kâmil'in hizmetinde bulunan diğer Harizmliler emir Alimüddin Sencer el-Âsar ise Moğolların Meyyafârikin kuşatmasında kahramanca çarpışırken Moğollar tarafından esir edildi ve öldürüldü (Cahen 1953: 103).

Eyyûbîlerin diğer şubelerinde de Harizmliler devlet adamlarını görmekteyiz. Örneğin İbn Atlas Han, Kerek hâkimi El-Melik Mugîs'in (Yunûnî 1955: I: 90), Bedreddin Yusuf el-Harizmi de en-Nâsır Yusuf'un emirlerindendi. Bedreddin Yusuf, en-Nâsır Yusuf döneminde Baalbek valisiydi. Yunûnî'nin Baalbek'in Moğol hâkimiyetine geçişi sebebiyle adını zikrettiği Bedreddin Yusuf, halka karşı yumuşak ve adaletliydi. Daha sonra bu görevinden azledildi ve başka yerlerin valiliğini üstlendi. Daha sonra Dimaşk'ta tutuklanıp salıverildikten sonra Hülagü'nün hizmetine girdi. Pek çok dil bilen Bedreddin, Hülagü tarafından Baalbek'e tayin edildi. Bedreddin Baalbek'e gelince Kale valisi Şucaeddin İbrahim, bazı müstahdemler ve şehrin yarısı isyan etti. Ketboğa Noyan Dimaşk'tan sonra burayı ele geçirdiğinde (658/1259/1260) Bedreddin görevinin başında idi (Yunûnî 1955: I: 453-455).

Moğolların emrine giren bir diğer Harizmliler emir de Sultancuk'tur. Sultancuk, Hülagü'nün Bağdat seferi esnasında İlhanlı ordusundaydı. Halife'nin öncü birliklerinin komutanı Kara Sungur'u aynı boydan olmaları nedeniyle İlhanlı hizmetine davet etmişti (Spuler 1987: 495; Gül 2006: 12).

Moğol hizmetinde bulunan bir başka Harizmliler emir de Bahadır'dır. Bahadır, Hülagü'nün Irak'a ilk tayin ettiği emirlerdendi. Dindar ve zeki idi. Hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız Bahadır Moğollar tarafından 660/1261/1262 yılında öldürülmüştür (Yunûnî 1955: II: 110; İbn Tağribirdi 1985: III: 427-428.).

Turkish Studies

Harizmlilerin en etkin olduğu devlet şüphesiz Memlûkler olmuştur. 1246 yılında kurtulan Harizmlilerden başka Ayn Calut zaferinden sonra Harizimli bürokrat ve emirlerden bazıları da Memlûk Devleti'ne iltica etmiştir. 661/1262/1263 senesinde Şiraz'dan gelen bir heyet Memlûk sultanına sığınmıştır. Bunların arasında Celâleddin Harizmşah'ın camedârı Harizimli Seyfeddin Aktabar ile Seyfeddin Beğlik de bulunuyordu. Sultan, Beğlik'i tabilhane emirliğine atamış, diğerlerine de ihsanlarda bulunmuştu (Makrizî 1997: I: 512). 672/1273/1273 senesinde de Emir Şemseddin Bahadır b. El-Melik Ferec Moğollardan kaçıp el-Melikü'z-Zâhir'in emrine girdi. Ferec, Celâleddin Harizmşah'ın taştârı idi. Celâleddin'in ölümünden sonra Nahçıvan'da Giran Kalesi'yle birlikte toplam yedi kaleye sahip olmuştu. Oğlu Bahadır, Moğolların hizmetine girmiş fakat daha sonra tutuklanmıştı. Bahadır'ın emrinde iki bin kişi mevcuttu. Bahadır tutuklanınca bu iki bin kişi Memlûk ülkesine iltica etti. Bahadır da bir şekilde mahkumiyetten kurtuldu ve Sultan Baybars'ın hizmetine girdi. Sultan Baybars onu Mısır'da yirmi emirliğine tayin etti, iki bin kişiye de maaş bağladı (Nuveyrî 2004: 30: 132-133; Makrizî 1997: II: 86).

Sonuç

Yassıçemen savaşı ve Celâleddin Mengüberti'nin ölümünde sonra Türkiye'de kalan Harizimli güçler Suriye'nin siyasi kaderinin belirlenmesinde kilit görevi görmüşlerdir. Bölgenin bütün hâkimleri mal, toprak ve para vermek suretiyle Harizmlilerden istifade etmişler ve onlarla güçlenmişlerdir. Sürekli saf değiştiren Harizmliler çoğunlukla Necmeddin Eyyûb'un himâyesinde, pek çok hadiseye karışmış ve onun adına pek çok zafer kazanmışlardır.

Harizmliler askerî başarılarıyla birlikte Suriye ve Güney Doğu Anadolu'da on yıl boyunca anarşi unsuru olmuşlardır. Bölgede sebebiyet verdikleri bütün sıkıntılara rağmen Haçlılardan Kudüs'ün alınmasını sağlayarak Türk-İslâm tarihinde önemli bir mevkiye yükselmişlerdir. Harizmliler sayıca bu kadar kalabalık oluşlarına rağmen bölgede siyasi bir teşekkül kurmamışlardır. Nihayetinde 1246 yılında bölge hâkimlerinin müttefik güçleri karşısında yenilen Harizmliler bir daha toparlanamamışlardır. Bu mağlubiyetten kurtulanlar, Eyyûbî, Memlûk ve Moğol devletlerinin değişik kademelerinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

KAYNAKÇA

- Abû'l Farac (1999), *Abû'l Farac Tarihi*, II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara: TTK.
- Cahen, Claude (1953), "XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin b. Şeddâd'a Göre), (Çev. Neşet Çağatay), *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV: 93-106.
- Cuveynî (1999), *Tarih-i Cihan Güşâ*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Ebü'l Fida (1997), *el-Muhtasâr fi Ahbâru'l-beşer*, II, (Tahkik: Mahmud Deyyûb), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Gül, Muammer (2006), "Harezmliler Türklerin Anadolu ve Yakınođu'daki Rollerini ve Tesirleri", *Belleten*, LXX (257): 1-25.
- Hatibî, Ebu'l Fazl (2004), " el-Meliku's-Salih, Ebü'l-Hayş", *DİA*, C. 29, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Humphreys, Stephen (1977), *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus*, Albany: State University of New York Press.
- İbn Bibi (1996), *el-Evamirü'l Ala'iyeh Fi'l-Umuril-Ala'iyeh (Selçuk Name)*, II, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı.

- İbn Şeddâd (1978), *el-Alâku'l hatîra fî Zikri Umera el-Şam ve'l Cezira*, III/I, (Tahkik: Yahya Abbâre), Dımaşk: Vezâretü's-sakâfe.
- İbn Tağrıbirdi (1985), *Menhelü's-sâfi*, III, (Tahkik: Zenbîl Muhammed Abdulaziz), Kahire: Merkezü Tahkiki Turâs.
- İbn Vâsıl (1977), *Muferricu'l Kurûb*, V, (Tahkik: Hasaneyn Muhammad er-Rebî' ve Said Abdulfettah 'Aşûr), Kahire.
- İbnü'l Adîm (1968), *Zübdetü'l Haleb*, III, (Neşir ve Tahkik: Sâmi Dehhân), Dımaşk: Institut Français de Damas.
- İbnü'l Esîr (1987), *el-Kâmil fî't-Târîh, İslâm Tarihi*, XII, (Çev. Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın), İstanbul: Bahar Yayınları.
- Kılıç, Mustafa (2001), “Celâleddin harizmşah'tan sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2): s.1-16.
- Koca, Salim (Güz 2009), “Moğol İstilasına Karşı Sultan I.Alâeddin Keykubâd'ın Güvenlik Politikası”, *Gâzi Türkiyat*, Sayı 5:187-216.
- Kök, Bahattin (2004), “el-Melikü's-Sâlih, Eyyûb”, *DİA*, C. 29, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Köprülü, Fuad (2001), “Hârizmşahlar”, *İA*, 5/2, Eskişehir: ETAM A.Ş. Matbaa Tesisleri.
- Makrizî (1997), *Kitâbü's-Sülûk*, I, (Tahkik: Muhammed Abdulkadir 'Atâ), Beyrut: Dârü'l Kütübi'l İlmiyye.
- Nuveyrî (2004), *Nihâyetü'l İrâb*, 30, (Tahkik: Necib Mustafa Kavvaz ve Hikmetu Keşlî Kavvâz), Beyrut: Dârü'l kütübi'l İlmiyye.
- Runciman, Steven (2008), *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan), III, Ankara: TTK.
- Spuler, Bertold (1987), *İran Moğolları*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara: TTK.
- Sümer, Faruk (1999), *Şahıs Adları*, I, İstanbul: Türk Dün. Araş. Vakfı.
- Şumeysânî, Hasan (1983), *Medinetu Sincar*, Beyrut: Dârü'l-Afaki'l-Cedide.
- Turan, Osman (2001), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, Osman (2014), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yınanç, Mükrimin Halil (2001), “Celâleddin Harzemşah”, *İA*, C. 3, Eskişehir: ETAM A.Ş. Matbaa Tesisleri.
- Yunûnî (1955), *Zeylu Miratuz Zaman*, I-II, Haydarabad: Dairetü'l Maarifi'l Osmaniyye.
- Zehebî (1998), *Tarihu'l İslam*, 46, (Tahkik: Omar Abdusselâm Tedmurî), Beyrut: Dârü'l Kitâbi'l Arabi.